

י"ז בתמוז

תמיד הכי חשוך לפני עלות השחר - סודות התקופה באור הקבלה

בכל מעגל שנה אנו מגיעים בתחילת הקיץ אל תקופת בין המיצרים, תקופה של שלושה שבועות קשים ומועדים לפורענות, אבל גם בעלי פוטנציאל בניה רוחני הכי גדול שיש. במה דברים אמורים? איך מתמודדים? על הכל ועוד, במאמר שקשה להסתדר בלעדיו.

דווקא אור ולא חושך

ימי בין המיצרים תמיד היו ימים לא פשוטים בחיי עם ישראל, ברובד האישי ובמישור הלאומי כאחד. למרבה הפליאה, אנו מוצאים שהרבי הקדוש מרוז'ין היה נוהג לומר, כי בשלושת השבועות האלה, הידועים כימי דין, יש קדושה יותר גבוהה מאשר בשלושת הרגלים, פסח, שבועות וסוכות. קדושה פרושה גילוי של אור הבורא בריכוזיות ובהשפעה גדולה במיוחד, באופן הנבדל מהרגיל. הקדושה יכולה להתגלות באדם מסוים, במקום מסוים או בזמן מסוים. הרבי מרוז'ין אמר שבעוד ששלושת הרגלים נחגגים כזכר ליציאת מצרים, היינו לגאולה שהיתה, שלושת השבועות של בין המיצרים יהיו לעתיד לבא ימים טובים בבחינת שלושת הרגלים זכר לגאולה העתידה, ומי שזוכה, מרגיש בימי בין המיצרים את האור הגדול הטמון בתוך החושך של תקופה זו.

כתוב בספרי ההלכה כי"ז כיוון שבי"ז בתמוז התחילו צרות החורבן, לכן נוהגין קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב" (קיצור שו"ע סימן קכ"ב). עוד כתוב "משנכנס אב, ממעטין בשמחה" (שם). הרבה מאורעות קשים אירעו לעם ישראל בימים אלה, החל מחטא העגל ושיבור הלוחות הראשונים וכלה בחורבנות שני בתי המקדש, כמו גם פורענויות קשות בדורות האחרונים. התקופה ידועה כתקופה של דין מתוח, בה אנו מזהרים לנקוט משנה זהירות בכל מעשינו. אנו מזהרים שלא ללכת לים, לא להכניס עצמנו למקום סכנה, לא להתחיל דברים חדשים ולא לחתום על עסקאות שאפשר לדחותן. הנהגות שהן כמו הורדת פרופיל רוחני, עד יעבור זעם. כמו כן, להלכה, לא מתחננים, לא שומעים מוזיקה, לא מברכים ברכת שהחינו ועוד (צריך לעיין בספרי ההלכה וללמוד שם את פרטי ההנהגות הרצויות). אצל רב עם ישראל, הימים נתפסים כפשוטם כימי צרה גדולה. כשמם כן הם, האדם מוצא את עצמו כלוא בין המיצרים. אם כן, כיצד משתלבים הדברים הללו עם הדברים שפתחנו עימהם? האם אילו ימים של אבלות ודין מאיים או שאלו ימים של אור גדול? ננסה במאמר זה להיכנס אל עומק הדברים ולראות מהי באמת העבודה הרוחנית המתאפשרת לנו בימי בין המיצרים.

זמן גילוי האור

בתשעה באב אנו קוראים את המגילה, המקוננת על חורבן ירושלים, מגילת איכה. הפסוק השלישי במגילה מבכה על גלות יהודה אשר אויביה שרדפו אותה, הצליחו להכניעה דווקא בזמן בין המיצרים "גִּלְתָּהּ יְהוּדָה מְעֵנִי, וּמְרֵב עֲבֹדָה--הִיא יִשְׁבֶּה בְּגוֹיִם, לֹא מִצָּאָה מְנוּחַ; כָּל-רִדְפֶיהָ הַשִּׁיגוּהָ, בֵּין הַמִּצְרִים" (איכה א' ג'). פשט הדברים ברור ועגום. אולם, אם נתבונן בעין פנימית יותר, נגלה גם כאן את עוצמת האור של ימים אלו. שבט יהודה הוא כנגד ספירת המלכות, ספירת המלכות היא כנגד השכינה הקדושה. כל רודפיה, אלה דוקא שוחרי האור, אותם שחדורים באמונה להתחבר אל אור הבורא בתוך המציאות של העולם הגשמי. מתי ישיגו אותה מבקשיה? דווקא בתקופת בין המיצרים.

כותב דוד המלך בתהילים "מִן הַמִּצְרָיִם, קָבַאתִי יְיָ-הֵא; עֲנֵנִי בְּמִרְחַב יְיָ-הֵא" (תהילים קי"ח ה'). התנועה לגילוי אלוקות עוברת דרך המקום הצר, ומשם אל המרחב. כמו שאמרו חז"ל "פתחו לי פתח כחודה של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם". כדי להגיע אל האור הגדול אנו נדרשים לפתוח פתח קטן. במרבית המקרים, אל הפתח הקטן הזה אנו מגיעים דווקא כשאנחנו מוצאים את עצמנו במיצר. החיים לוחצים אותנו אל המיצר ואנו זועקים. כך היה גם בגלות מצרים וע"י צעקת המצוקה הפציע אור הגאולה "מִן הַמִּצְרָיִם, קָבַאתִי יְיָ-הֵא; עֲנֵנִי בְּמִרְחַב יְיָ-הֵא". הרב שליט"א אומר שזה כמו השופר, הפיה קטנה וצרה ומשם השופר הולך ומתרחב, הצליל יוצא מהמקום הצר ומתפשט אל המרחב "יְיָהִי קוֹל הַשֹּׁפָר, הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד" (שמות

י"ז בתמוז

י"ט ט"ט). יתרה מזאת, כשאנו קוראים מן המיצר, מהמקום הנמוך והלחץ, אנו מושכים דווקא את האורות הגדולים המיוצגים בשם י-ה, שהוא כנגד ג' הספירות הראשונות. כפי שתורת הקבלה מלמדת אותנו שישנו ערך הפוך בין אורות וכלים, הכלי הגס ביותר מושך את האור הזך והגדול ביותר.

כשעם ישראל עמדו על ים סוף, לחוצים בין פרעה וחילו, בין הים והמדבר, לא נראתה ישועה באופק כלל וכלל. אולם ידוע שדווקא ברגע זה קרה הנס הגדול של קריעת ים סוף. האדמו"ר מקאמרנה אומר שבפסוק מתוך שירת הים "אָמַר אֵיב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג, אֶחְלַק שְׁלָל; תִּמְלְאֵמוּ בְּפִשִׁי--אָרִיק חֲרָבִי, תוֹרִישְׁמוּ יָדַי" (שמות ט"ו ט'), רואים את תנועת גילוי האלוקות במיצר. זהו המקום היחידי בתורה בו יש חמש מילים המתחילות באות א', אָמַר אֵיב אֶרְדֹּף אֲשִׁיג, אֶחְלַק. האות א' מייצגת את האור האלוקי וכאן מתגלות חמש אלפין כנגד חמש המדרגות של הנשמה: נפש, רוח, נשמה, חיה, יחידה, דהיינו, גילוי שלם. מה שאומר האדמו"ר מקאמרנה זה שדווקא כאשר האויב בעקבותינו, דווקא כשאנו מרגישים הכי כלואים שאפשר, אז יש אפשרות לגילוי של האור הכי גדול.

התמונה המתקבלת היא שבין המיצרים היא דווקא תקופה של גילוי אור גדול. כן, זה לוחץ, זה מרגיש לעיתים בלתי אפשרי, אבל אם נקשיב לחכמי ישראל ונשתדל להתבונן במציאות עם עיני האמונה, ולעשות את העבודה המוטלת עלינו, נזכה לגלות באמת את האור הגדול המוצפן בתקופה זו.

זהירות מזיק

אמרו חכמים שבימי בין המיצרים אסור ללכת בין החמה והצל, בין שעה רביעית לשעה תשיעית של היום, עפ"י שעות זמניות. כלומר, אסור ללכת בגבול שבין השמש והצל, כי במקום זה שולט המזיק הנקרא, קטב מררי. מסביר הרב שליט"א, המזיקים נמצאים דווקא במקום הזה בזמן הזה, מפני שימי בין המיצרים הם ימים של ספקות, והמזיקים נבראו בששת ימי בראשית, בערב שבת, בין השמשות, בזמן שהוא ספק יום ספק לילה, כלומר זו בריאה של ספקות. ידוע שדומה מתחבר עם דומה ולכן בזמן של ספקות מופיעים יצורי הספקות, והם מופיעים במקום של ספק, הגבול בין האור והצל.

אם האדם רוצה להימלט מהיזק, הוא צריך להימנע מהמקום הזה שבין האור והצל, מקום הספק, גם בגשמי ובעיקר ברוחני. אליהו הנביא הוכיח את בני דורו ואמר להם "עַד-מָתִי אֶתֶּם פְּסָחִים עַל-נְשָׁתֵי הַסְּעִפִּים--אִם-ה' הָאֱלֹקִים לָכֹה אֶחְרִי, וְאִם-הַבַּעַל לָכֹה אֶחְרִי; וְלֹא-עָנּוּ הָעָם אֹתוֹ, דָּבָר" (מלכים א' י"ח כ"א). בתקופת בין המיצרים מתחדדת השאלה הפנימית, באיזה צד אני?! אם אתה בצל, תהיה בצל לגמרי, אבל אם אתה באור, תהיה באור לגמרי. כיוון, שהתקופה היא גם זמן הכנת כלים לראש השנה, כמו שנראה בהמשך, שהיא תקופה בה אנו מכינים את הכלים לאורות הבאים, צריך כל אחד לקחת צד, להחליט, לעשות את קפיצת האמונה, באיזה צד אני?! מה שתחליט עכשיו ישפיע על העתיד מאוד, והעיקר שתפסיק לפסוח על שני הסעיפים ותזהר שלא תעמוד במקום הסכנה, מקום הספק.

על ההתמודדות עם תקופת הספקות אומר הרב שליט"א "זהו זמן שצריך להיאבק עליו כדי לבנות, כי במקום שיש ספקות, צריך דווקא לבנות, כי אי אפשר להישאר בלי בנין. כאשר אין בנין ח"ו, אז הכוחות החיצוניים מתגברים. כאשר יש מאבק, אז הכוחות החיוביים מתגברים. בחודש אב, כוחות הפירוד היו חזקים יותר מכוחות החיבור וכיוון שהוא רגיש ביותר בהכרעה בין החסד (האור) לגבורה (הצל), לכן אירע בו החורבן", עד כאן לשונו. חז"ל אמרו "כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו" (ירושלמי, יומא). על מנת שלא ניפול לחורבן גם הפעם, לא אישי ולא כללי, מה שצריך לעורר עכשיו זה את כח הודאות ודוקא, כפי שאומר הרב שליט"א, ליזום פעולות של בניה.

מעט כוונות

הכוונות שלימדו אותנו המקובלים, אשר עיקרן מופיעות בכתבי האריז"ל, נועדו לבניית כלים מדויקים יותר לקבלת אור הבורא, חיבורים עפ"י הזמן בשנה ותנאי העבודה. לא נכנס כאן לעובי הקורה של כל כוונות בין המיצרים, אלא נתמקד בכוונות של שלוש הברכות הראשונות של תפילת שמונה עשרה, כפי שהן מופיעות בספר "שער הכוונות". אומר האריז"ל "הנה בברכ' אבות באותה ההוי"ה הא' (שם השם החותם

י"ז בתמוז

את ברכת 'מגן אברהם'), תכוין שתאיר זו ההוי"ה אל תמורתה היוצאת בחילוף אותיות שלפניה והיא טדה"ד (אותיות קודמות לאותיות שם הוי"ה) ובהויה של 'אתה גבור' (שם השם החותם את ברכת 'מחיה המתים') תכוין שתאיר הוי"ה זו אל תמורתה היוצאת בחילוף אותיות שלאחריו והיא כוז"ו (אותיות הבאות אחרי אותיות שם הוי"ה) ובהויה ג' שב'אתה קדוש', תכוין שתאיר זו ההוי"ה אל תמורתה בא"ב דא"ת ב"ש והיא מצפ"ץ (אותיות מתחלפות לשם הוי"ה בדרך של א' מחליפה ת', ב' מחליפה ש', ג' מחליפה ר' וכו'), עד כאן לשונו.

כיוון שהאור הגדול של תקופה זו, גרם בעבר לנזקים גדולים, כפי שקורה כאשר אין כלי מתאים לקבלת האור, הצפינו המקובלים את שם הוי"ה, השם המפורש, בתוך שמות חלופיים, כדי למנוע זרימת השפע הגדול אל מדור הקליפות. בכך יצרו תיקון לדרך קבלת השפע ואפשרו לנו בכל זאת להתחבר אל מקור האור.

לכן אומר ה"מאור ושמש" "ובזה נבין, מה שנקראו הימים ימי צרה, שמי"ז בתמוז לט' באב בין המיצרים, לפי שהשם הוי-ה הוא בין שני שמות, דהיינו השם טדה"ד לפנינו כנ"ל, והשם כוז"ו לאחריו כאמור, וזהו בין המיצרים, בין הגבולים, דהיינו השני שמות הנ"ל, כדי שלא יאחזו בו החיצונים חלילה... ובה ישמרנו השם ויצילנו מכל רע, ואך טוב לישראל והבן" (פרשת בלק).

אי השלמה עם המציאות

הכותל המערבי, המקום המיוחד אותו לא עזבה שכינה מעולם, הכותל שלנו. כולנו באים אליו בתדירות זו או אחרת. יש מי שמגיעים בקווי האוטובוס הירושלמי, יש ברכבים פרטיים, יש שמגיעים לביקור קצרצר של תפילה חטופה באמצע דרך החיים המהירה שלנו ויש שבאים לחגוג בר מצוה. אנחנו גם באמת ובתמים מתרגשים כל פעם מחדש, כשלפנינו נגלה קיר האבנים הנצחי, הרחבה המצוחצחת להפליא ואותו אור מוכר שנמצא רק שם. המקום מסודר, יש ברזייה, יש נוחיות, יש אפילו כסאות פלסטיק למנוחה קלה אל מול קיר התפילות. מצד אחד, המציאות הזאת של הכותל בדורנו היא ברוכה ונפלאה, כמעט בלתי נתפסת, אחרי דורות שחלמו ובכו על השיבה לירושלים. מצד שני, מציאות זו טומנת בחובה סכנה נוראית, סכנת ההשלמה.

בימי בין המיצרים, כאמור, אנו נוהגים מנהגי אבלות. אלו הימים שבאים לעורר בנו את זיכרון חורבן בית מקדשנו, חורבן העיר הקדושה. אמנם, כל השנה, ג' פעמים ביום, כל יהודי מבקש בתפילה "ולירושלים עירך ברחמים תשוב". אבל במרוץ הזמן, כל כך קל לשכוח, כל כך קל להשלים עם המראה של כיפת הזהב המתנוססת מעל הכותל, להשלים עם חסרון בית המקדש, עבודת הכהנים, שירת הלויים ושמחת שלושת הרגלים. לכן נתייחדו הימים האלה כדי לחוש משהו מיוחד בלב, לעורר את הזיכרון בחוזקה. מסופר על יהודי שהגיע אל הרב הקדוש מאפטא ושפך בפני הרב את ליבו וצרותיו. אלא מה, היה נראה לו שהרב אינו משתתף כל כך בצערו. הרב הקדוש הרגיש את אשר על ליבו, ופנה אליו ואמר, וזה שלא הקריבו היום את קורבן התמיד, זה לא מטריד אותך? מה שהרב הקדוש מאפטא בעצם אמר, זה שאסור ליהודי אף פעם להשלים עם חורבן בית המקדש כלל וכלל.

לא זיכרון היסטורי

היהדות אינה דת של מסורת גרידא. כל החגים והמועדים עניינם נצחי. עם ישראל אינו שומר על זיכרונות עבר בעלמא, אלא אם כן הם קשורים להווה ולעתיד, קשורים למהותו ויעודו. ליל הסדר אינו ציון של המאורע ההיסטורי בו יצאנו ממצרים, מבית עבדים לפני למעלה משלושת אלפים וחמש מאות שנה. אלא שבכל ט"ו בניסן מתעוררת אותה הארה רוחנית שהופיעה ביציאת מצרים, וע"י שהיהודי מכין כלים מתאימים, תוך עשיית מעשים מדויקים, בכוונה הראויה, הוא יכול לצאת מעבדות לחירות, להשתחרר מאחיזת כוחו של פרעה בנפשו ולצאת לחיים חדשים ממש.

אם כן, מה באמת עניינם של ימי בין המיצרים? האם אנו נוהגים אבלות רק כדי לזכור ולא לשכוח את מה שקרה לנו בעבר? את בית המקדש שנשרף? את פרחי הכהונה שקפצו אל תוך הלהבות? את כלי הקודש

י"ז בתמוז

שאבדו?

חושך לפני האור

כותב הרב אשלג זצ"ל, "בעל הסולם", במאמרו 'וזאת ליהודה', כי הבריאה כולה פועלת על פי הכלל של"העדר קודם להיו"ה" ממש כפי שהבורא ברא את הבריאה יש מאין. מה שהמקובלים מכנים במינוח "יתרון האור מהחושך". ממש כפי שגרעין החיטה אשר נזרע בתוך האדמה הלחה, מתפרק עד שמאבד את צורתו לחלוטין, ורק אז עולה וצומח לחיטה חדשה, כך כל דבר בבריאה עובר תהליך דומה. לפני הצמיחה בא הריקבון, לפני העלייה ישנה נפילה, לפני האור ישנה חשכה. תורת הקבלה מלמדת אותנו שאין אור בלי כלי. החושך, ההעדר, החיסרון זה הכלי לאור, הוא זה שבונה את ההשתוקקות. למעשה, אם לא ניתן לעצמנו לחוות גם את רגעי ההעדר במלואם, לא נוכל להתחבר אל האור שהבורא רוצה לתת לנו. אם אדם לא חש חסרון, הוא אינו עושה שום תנועה של התקדמות. אם לא מתעורר בי הצמא, אינו מושיט את היד אל הכוס כדי להשיג את המילוי. לכן אמרנו לעיל, שהצרה הגדולה של "מציאות הכותל המערבי" בדורנו, היא ההשלמה שכך הוא המצב. הסכנה כה גדולה שכיום יש כאלה שעלולים להתייחס לכותל המערבי כמיצג ארכיאולוגי גרידא, תוך שכחה מוחלטת של המציאות הרוחנית החיה והפועמת של הר הבית, תוך שכחה מוחלטת של הבטחות הנביאים על שובו של השם לציון, תוך השלמה מבעיטה עם מציאות הגלות שעדיין עוטפת אותנו מכל עבר. כך, ללא השתוקקות, השינוי המיוחל לא יבוא.

ימי השתוקקות

לאור הדברים, מתחילה להצטייר תמונה חדשה של ימי בין המיצרים. זוהי תקופה של בנייה מחדשת. אמנם חושך, אבל בבטן האדמה כבר נרקם הכלי החדש שלנו לאור שעתיד לבא. מנהגי האבלות, ההתבוננות, התענית והצום, אינם מתקיימים לצרכי זיכרון בלבד, אלה הם האמצעים שחז"ל השאירו לנו כדי לעורר בנו את תחושת החיסרון, שלא נשגה ונשלים עם החורבן. בתלמוד עשר הספירות מוסבר שכלי רוחני נבנה ע"י מהלך של התפשטות האור והסתלקותו. ההסתלקות יוצרת געגוע, חיסרון, רצון אל המילוי שהיה, ההסתלקות מולידה השתוקקות, וההשתוקקות היא הכלי שלנו להתפשטות המחודשת של האור. כשאנו הולכים לבקר בכותל, עלינו להתבונן מעבר למציאות הגשמית המתעתעת. למרות הקדושה, הסדר והניקיון השוררים במקום, בית מקדשנו עודו עומד חרב, הר הבית שומם "על-זה, תיה דוה לבנו-על-אלה, קשכו עינינו. על הר-ציון נששם, שועלים ה'לכו-בו" (איכה ה' י"ז), שועלים עדין מהלכים בו. הימים האלה בין י"ז בתמוז לתשעה באב נועדו לאפשר לנו להתבונן במציאות זאת, לעורר הגעגוע, לעורר ההשתוקקות. בלי הכלי הזה, לא תתחדש המציאות.

מובטח לנו בנביאים הבטחות מפורשות, ואלה לא הסכמי קמפ-דייוויד, לא אוסלו, לא פתרונות מדיניים, אלה דברי אלקים חיים: "כי-נחם ה' ציון, נחם כל-חֲרָבֹתֶיהָ, וַיִּשֶׁם מִדְּבָרָהּ בְּעֵדוֹ, וַעֲרַבְתָּהּ בְּגִן-ה'; שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ, תוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה" (ישעיהו נ"א ג).
"כי מציון תצא תורה, ודבר-ה' מירושלם" (שם, ב' ג).
"וה' מציון ישאג, ומירושלם יתן קולו, ורעשו, שמים וארץ; וה' מחסה לעמו, ומעוז לבני ישראל" (יואל ד', ט"ז).

"וידעתם, כי אני ה' אלקיכם, שכן, בציון הר-קדשי; והיתה ירושלם קדש... (שם, ד' י"ז)

או כפי שאנו אומרים בתפילה "אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו במהרה לאורו".

למעשה אלפיים שנות הגלות הארוכה, ההתרחקות וההסתת, משמשים את התכלית הטובה. כפי שאומר זאת ה"נתיבות שלום" ומתוך ההעדר של הגלות הגדולה, ניתן לדעת מה גדול יהיה האור העומד להופיע. כמאמר הכתוב "בְּרַגְעַ קָטָן, עֲזַבְתִּיךְ; וּבְרַחֲמִים גְּדוֹלִים, אֶקְבְּצֶךָ" (ישעיהו נ"ד ז'), אם כל זה הוא רגע קטן, הרי ניתן לשער מהו, וברחמים גדולים אקבצך".

מהפך בתודעה

י"ז בתמוז

אחת הכוונות בתפילות בין המיצרים, נמצאת גם כן בתפילת שמונה עשרה בברכת 'רצה'. מוסבר בספרי הקבלה "כי רצה הם אותיות צרה, והוא סוד, וְעַת-צָרָה הִיא לְיַעֲקֹב, וּמִמֶּנָּה יֵשֶׁע" (שער הכוונות לאריז"ל). אנו מכוונים בתפילה כיצד משתנה סדר האותיות של המילה 'רצה' למילה 'צרה' וחוזר חלילה. כפי שהוסבר לעיל על הפסוק "מִן הַמֶּצַר, קָרָאתִי יְיָ-ה'; עָנְנִי בְמִרְחֵב יְיָ-ה'", גם כאן התובנה הפנימית היא שדווקא מקום הצרה מוליד רצון חדש, כלי חדש לאור. כפי שכתוב שע"י הכוונות בשמות במקום זה בתפילה, הרי"ואז מן צרה נהפך לרחמים, ונעשה רצה ה' אלקינו בעמך ישראל" (פרי עץ חיים). מוסיף כ' הרב שליט"א, 'צרה ו'רצה' זה גם אותיות 'צהר'. מה שכתוב שנאמר לנח בבניית התיבה "צֶהֱרַ תַּעֲשֶׂה לְתֵבָה" (בראשית ו' ט"ז). רש"י אומר שם "יש אומרים חלון, ויש אומרים, אבן טובה המאירה להם". אנו מבינים שממקום הצרה, נפתח חלון וגם כי הצרה הופכת להיות צהר, אבן המאירה את פני המציאות הפנימית והחיצונית.

הדברים נראים פשוטים, אך הם עמוקים עד בלי די ודורשים לימוד והתבוננות. חשוב לזכור כי עיקר הענין הוא המודעות של האדם. האם אנחנו מסוגלים לחולל מהפך בתודעה? חשוב להתבונן באיזה מקום אנו אוחזים בתודעה שלנו תוך כדי ניסיונות החיים, במהלך התקופות הטובות, הבאות מצד החסד, והפחות טובות, הבאות מצד הדין. אם, בזמן אמיתי, נזכור את העובדה הפשוטה שהמיצר תכליתו להוליד מצב חדש טוב יותר, אז באותו הרגע המיצר כבר לא יהיה מיצר, אלא רק דרך מעבר הלאה מבין המיצרים אל המרחב הבא עלינו לטובה.